

3.2. Complementul direct

3.2.1. Fișă sintetică

► *trăsături sintactice*

- complinire a unui centru verbal sau interjecțional¹⁴ tranzitiv
- lexicalizare în general obligatorie (posibil și utilizare *absolută*)¹⁵
- posibilitate de reduplicare prin coordonare
- dublare prin clitic de acuzativ¹⁶
- marcare cazuală (acuzativ¹⁷ neprep. sau marcat prin prepoziția *pe*)
- realizare prototipică: GN
- clasă de substituție¹⁸: *nominal, formă verbală nepersonală, propoziție conjuncțională, propoziție relativă-interogativă, propoziție relativă propriu-zisă*
- topică: de regulă postpus verbului; în construcții emfaticе, se poate plasa în antepunere

► *trăsături semantice*

- rolul prototipic: *Pacient / Temă*
- alte roluri tematice: *Rezultat, Experimentator, Beneficiar, Țintă, Locativ, Parcurs, Sursă, Instrument*

► *procese de reorganizare sintactică care afectează Cd*

- ștergere (nelexicalizare)
- pasivizare
- ridicare

3.2.2. Matrice verbale cu complement direct

a) Tipare verbale monovalente

$$1. \begin{pmatrix} \text{Temă} \\ \text{GN} \\ \text{Cd} \end{pmatrix};$$

Te plouă / ninge / fulgeră.

[Pe cine nu intră imediat] o să-l plouă!

b) Tipare verbale bivalente

Pentru că în numeroase tipare exemplificate *supra*, 3.1.2. constituentul complement direct era prezent, nu mai prezentăm toate combinațiile dintre rolul atribuit subiectului și complementului direct, ci ne concentrăm asupra rolurilor pe care le primește Cd: *Temă, Pacient, Rezultat, Beneficiar, Instrument, Locativ/Parcurs, Sursă, Experimentator, Țintă*.

$$1. \begin{pmatrix} \text{Agent} & \text{Temă} \\ \text{GN}_1 & \text{GN}_2 \\ \text{Subiect} & \text{Cd} \end{pmatrix} \quad 2. \begin{pmatrix} \text{Agent} & \text{Pacient} \\ \text{GN}_1 & \text{GN}_2 \\ \text{Subiect} & \text{Cd} \end{pmatrix} \quad 3. \begin{pmatrix} \text{Agent} & \text{Rezultat} \\ \text{GN}_1 & \text{GN}_2 \\ \text{Subiect} & \text{Cd} \end{pmatrix};$$

1. a mânca *ceva*, a citi *un ziar*, a completa *un act*, a arunca *o hârtie*, a se lăuda
2. a rupe *un ciorap*, a omorî *pe cineva*, a aresta *pe cineva*, a bombarda *un oraș*
3. a construi / a ridica / a înălța *o casă*, a săpa *un șanț*, a termina *o lucrare*

$$4. \begin{pmatrix} \text{Agent} & \text{Beneficiar} \\ \text{GN}_1 & \text{GN}_2 \\ \text{Subiect} & \text{Cd} \end{pmatrix} \quad 5. \begin{pmatrix} \text{Agent} & \text{Instrument} \\ \text{GN}_1 & \text{GN}_2 \\ \text{Subiect} & \text{Cd} \end{pmatrix} \quad 6. \begin{pmatrix} \text{Agent} & \text{Locativ / Parcurs} \\ \text{GN}_1 & \text{GN}_2 \\ \text{Subiect} & \text{Cd} \end{pmatrix};$$

4. a ajuta / a omeni / a servi / a îmbărbăta / a susține / a lăuda *pe cineva*
5. a manevra / a mânui / a manipula *un instrument*
6. a urca *un deal*, a coborî *o vale* // a bate / a colinda / a străbate *un oraș*

$$7. \begin{pmatrix} \text{Agent} & \text{Sursă} \\ \text{GN}_1 & \text{GN}_2 \\ \text{Subiect} & \text{Cd} \end{pmatrix} \quad 8. \begin{pmatrix} \text{Experimentator} & \text{Temă / Stimul} \\ \text{GN}_1 & \text{GN}_2 \\ \text{Cd} & \text{Subiect} \end{pmatrix};$$

$$9. \begin{pmatrix} \text{Experimentator} & \text{Locativ} \\ \text{GN}_1 & \text{GN}_2 / \text{GPrep} \\ \text{Cd} & \text{Subiect / Circ} \end{pmatrix} \quad 10. \begin{pmatrix} \text{Agent} & \text{Țintă} \\ \text{GN}_1 & \text{GN}_2 \\ \text{Subiect} & \text{Cd} \end{pmatrix}$$

7. a prăda / a jefui / a devaliza *o bancă*, a taxa / a amenda *pe cineva*
8. a-l pasiona / încânta / bucura / deranja / intriga *faptul*
9. a-l dura / mânca / ustura *cotul* // a-l dura / mânca / ustura *în cot*.
10. a prinde / a ajunge *pe cineva* din urmă

c) Tipare verbale trivalente

$$1. \begin{pmatrix} \text{Agent} & \text{Țintă} & \text{Temă} \\ \text{GN}_1 & \text{GN}_2 & \text{GN}_3 \\ \text{Subiect} & \text{Ci} & \text{Cd} \end{pmatrix} \quad 2. \begin{pmatrix} \text{Agent / Țintă / Dest} & \text{Sursă} & \text{Temă} \\ \text{GN}_1 & \text{GPrep} & \text{GN}_2 \\ \text{Subiect} & \text{CPrep} & \text{Cd} \end{pmatrix};$$

$$3. \begin{pmatrix} \text{Agent} & \text{Țintă / Beneficiar} & \text{Temă} \\ GN_1 & GN_2 & GN_3 \\ \text{Subiect} & Cd & Csec \end{pmatrix} \quad 4. \begin{pmatrix} \text{Agent} & \text{Țintă / Beneficiar} & \text{Temă} \\ GN_1 & GN_2 & GN_3 \\ \text{Subiect} & Cd & CPO \end{pmatrix}$$

1. *a trimite / a expedia / a acorda / a dărui / a remite cuiva ceva*
2. *a primi / a căpăta / a recepționa de la cineva ceva*
3. *a ruga / a sfătui / a învăța / a vesti pe cineva ceva*
4. *a boteza / a numi / a investi / a desemna pe cineva ceva*

3.2.3. Matrice verbale cu complement direct în structuri reorganizate

a) Ștergerea (nelexicalizarea) complementului direct

(a₁) Admit ștergerea complementului direct verbe bivalente agentive, a căror grilă tematică presupune realizarea ca Temă / Pacient / Rezultat a celui de-al doilea argument (Cd). Pentru unele verbe de activitate ca *a ara*, *a citi*, *a cosi*, *a croșeta*, *a desena*, *a găti*, *a mânca*, *a picta*, *a plivi*, *a săpa*, *a semăna*, *a secera*, *a scrie*, *a sculpta*, *a suda*, *a tricota*, *a țese*, nelexicalizarea complementului direct pare a nu avea restricții contextuale, el putând fi recuperat pe baza trăsăturilor lexico-semantice ale verbului (rolul de Pacient sau Temă se atribuie unor nominale din sfera semantică a verbului):

- (1) *Țăranul ară ogorul / seamănă grâul / sapă via.*
- (1') *Țăranul ară Ø / seamănă Ø / sapă Ø .*
- (2) *Artistul pictează un portret / sculptează un bust / desenează un peisaj.*
- (2') *Artistul pictează Ø / sculptează Ø / desenează Ø .*
- (3) *Copilul mănâncă o prăjitură.*
- (3') *Copilul mănâncă Ø .*

În contextele de sub (1')-(3'), alocutorul are la dispoziție (prin accesarea cunoștințelor despre lume) un set de posibile realizări ale Cd, rămas activ sintactic, în ciuda nelexicalizării. Posibilele realizări ale complementului sunt în acord cu sfera semantică a verbului, de exemplu, în (1'), în poziția vidă [Ø], alocutorul ar putea „citi” *pământul / porumb / un șanț* etc. El nu va alege însă un anume lexem, ci va „umple” vidul cu o trăsătură abstractă: [+arbitrar], pe care o va asocia cu alte trăsături semantice, accesate pe baza cunoașterii grilei selecționale a verbului. În cazul verbelor *a ucide*, *a omorî*, *a lovi*, trăsătura abstractă: [+ arbitrar] se va combina cu trăsătura [+ animat]:

- (4) *Fumatul ucide Ø.*
 (5) *Gripa aviară lovește Ø din nou.*

Și verbele *a acuza, a ajuta, a ierta, a iubi, a învinui, a judeca, a urî, care, în utilizarea nemarcată, selectează în poziția Cd un constituent cu rol de Pacient / Temă [+ uman], vor putea suprima complementul direct prin accesarea trăsăturii abstracte [+ arbitrar] [+ uman].*

- (6) *Ea iubește Ø din nou, cu toată ființa ei.*

Pentru unele verbe, ca *a bea* și *a spăla*, ștergerea complementului direct poate reduce opțiunea alocutorului la un set limitat de elemente, cu alte cuvinte, nelexicalizarea complementului direct induce aici citirea [+ arbitrar], dar în interiorul unui câmp semantic restrâns: *băuturi alcoolice*, în (7'), respectiv *obiecte textile*, în (8'):

- (7) *Ne-am întâlnit în oraș și am băut o cafea împreună.*
 (7') *Ne-am întâlnit în oraș și am băut Ø împreună. [alcool]*
 (8) *Cum a venit, s-a apucat de spălat vasele / pe jos / mașina.*
 (8') *Cum a venit, s-a apucat de spălat Ø [rufe]*

Din exemplele de mai sus, s-ar putea deduce că specificitatea activității pe care o exprimă verbul / asocierea ei cu o gamă restrânsă de Teme / Pacienți este ceea ce permite nelexicalizarea Cd, dar verbe ca *a apreta, a bobina, a cimenta, a construi, a cumpăra, a dărâma, a demola, a deșteleni, a deșuruba, a freza, a înfileta, a plomba, a rașcheta, a scrobi, a vinde* etc. infirmă această ipoteză, pentru că ele nu admit suprimarea complementului direct, în ciuda „specializării” pe care o presupune acesta: **stomatologul plombează Ø, *electricianul bobinează / înfiletează, Ø, *parchetarul rașchetează Ø.*

Ștergerea Cd este, totuși, posibilă, dacă se asociază perechi antonimice de verbe, ca în (9'), (9'') și (10''), unde interesul comunicativ este focalizat asupra contrastului dintre cele două activități. Astfel, cele două categorii vide par a se „susține” reciproc prin coreferențialitate, formând un lanț de anafore zero, de tip asociativ:

- (9) *Ion dărâmă un garaj și construiește o casă.*
 (9') *Ion e un om activ, dărâmă Ø_i și construiește Ø_i toată ziua.*
 [citire arbitrară concretă]
 (9'') **Ion dărâmă Ø_i. / ?Ion construiește Ø_j.*

(9''') *Toată lumea demolează Ø_i și nimeni nu mai construiește Ø_i.*
[citire arbitrară abstractă]

(10) *Ion vinde bijuterii și cumpără case.*

(10') **Ion vinde Ø. / *Ion cumpără Ø.*

(10'') *Ion vinde Ø_i și cumpără Ø_i, cu asta se ocupă.*

[citire arbitrară]

În același mod se vor comporta perechile¹⁹ *a pierde / a câștiga, a aduna / a risipi, a cheltui / a economisi, a căuta / a găsi, a întreba / a răspunde* etc.

Exemplele (9'') și (10') sunt agramaticale, pentru că lipsa unui context blochează saturarea referențială a categoriei vide. Din același motiv sunt agramaticale și utilizările fără complement direct ale verbelor menționate mai sus: **bobinează Ø, *înfiletează Ø, *rașchetează Ø* etc. Ele ar putea fi „salvate” în contexte în care, prin același mecanism al anaferei asociative, se produce autorizarea categoriei vide:

(11) *Gospodina spală Ø_i, aprețează / scrobește Ø_i, calcă Ø_i.*

(12) *Parchetarul rașchetează Ø_i, ceruiește Ø_i.*

(13) *?Copilul colorează Ø.*

(13') *– Ce face copilul? – E cuminte, de o oră colorează Ø în camera lui.*

(14) *?Ion conduce Ø.*

(14') *– Cine conduce Ø până la București? – Conduce Ø Ion, / Ion, doar conduce Ø de 10 ani.*

(a₂) În anumite condiții de contextualizare, și unele verbe bivalente nonagentive, a căror grilă tematică presupune rolul de Experimentator asociat constituentului Cd și un subiect realizat ca Locativ pot admite ștergerea Cd.

Verbe de senzație fizică, precum *a dura, a ustura, a pișca*, cu o tranzitivitate mai slabă decât a verbelor din prima categorie, pot funcționa, în anumite contexte, fără complement direct lexicalizat:

(15) *Nerecunoștința copiilor [_{Pos} e_i] Ø_i doare întotdeauna.*

(16) *Dacă pui pro_i spirt, Ø_i*_j ustură.*

(17) *Dacă-l pui pro_i pe limbă, Ø_i*_j pișcă.*

Saturarea referențială a categoriei vide din aceste exemple se face într-un mod diferit de cum se realizează în exemplele de sub (a₁), pentru că

aici se șterge un constituent cu trăsătura [+ personal]. În (16)-(17), mecanismul de saturare referențială pare a fi de tip Control: subiectul nelexicalizat al subordonatei condiționale este un *pro* cu citire generică, care controlează vidul din vecinătatea verbului: *dacă-l pui pro_i (tu_{generic}) pe limbă, Ø_{i/*j} (te_i / *mă_j) pișcă*. În (15), sursa referențială pentru categoria vidă Ø este determinantul posesiv (de asemenea cu citire generică) al nominalului *copiii* – *copiii tăi*. În consecință, Ø_i va fi legat anaforic de acesta.

(a₃) Verbe bivalente nonagentive, a căror grilă tematică presupune rolul de Experimentator asociat constituentului OD și un subiect realizat ca Temă, precum: *a deranja, a entuziasma, a încânta, a fascina, a supăra, a ului* etc.

Autorizarea categoriei vide în poziția complementului direct se face ca în exemplele de sub (i), prin activarea trăsăturii [+ arbitrar], [+ uman]:

- (18) *Atitudinea lui deranjează Ø*. [pe toată lumea]
 (19) *Gesturile lui de generozitate încântă Ø mereu*.
 (20) *Să știi că un asemenea comportament poate să supere Ø*.

b) Reorganizarea pasivă

Pasivizarea afectează poziția complement direct prin deplasarea constituentului în acuzativ în poziție preverbală, unde primește cazul nominativ. Pentru că am prezentat *supra*, 3.1.3. numeroase matrice verbale pasive, reluăm aici un singur exemplu, situația prototipică în care constituentul Cd cu rol de Pacient este topicalizat în poziție de subiect:

$\begin{pmatrix} Agent & Pacient \\ GN_1 & GN_2 \\ Subiect & Cd \end{pmatrix};$	$\begin{pmatrix} Pacient & Agent \\ GN_1 & GN_2 \\ Subiect & Cag \end{pmatrix}$
<i>Țăranii ară câmpul</i>	<i>Câmpul e arat (de țărani).</i>

c) Ridicarea complementului direct

Constituentul complement direct se poate deplasa la stânga într-o structură complexă, „ridicându-se” peste un nod verbal (21), (22) sau peste două noduri (23), (24).

- (21) a. [_{GV} *De la el am învățat Ø_{Sb} [_{GC} să scriu Ø_{Sb} **versuri**]]
 b. [_{GN} **Versuri**] [_{GV} *de la el am învățat Ø_{Sb} [să scriu Ø_{Sb} t_i]]**

Deplasarea Cd nu antrenează modificări în structura de bază, interpretarea GN *versuri* drept Cd al GV *să scriu* se verifică prin examinarea grilei de valențe a celor două centre verbale. Centrul verbal în vecinătatea căruia ajunge nominalul deplasat are toate valențele saturate: *a învăța* – verb trivalent, aici cu N_N subiect (cu realizare vidă Ø_{Sb}), N_{Ac} – subordonata conjuncțională și N_{Ac prep} (*de la el*); grila verbului *a scrie* – vb. bivalent – are poziția Cd nesaturată, așadar, rolul de *Temă* și cazul acuzativ sunt atribuite nominalului deplasat.

- (22) a. [_{GV} Am Ø_{Sb} [_{GV} de făcut **un referat**] până mâine]].
 b. [_{GV} **Referatul**_i îl am Ø_{Sb} [_{GV} de făcut **t_i**] până mâine]].

Deplasarea peste un nod verbal la supin, impune și actualizarea unui clitic în vecinătatea nominalului Cd. Și aici, examinarea grilei verbului *a avea* arată că nominalul *referatul* nu se include în GV_{a avea}.

- (23) a. [_{GV} Am avut Ø_{Sb} [_{GN} plăcerea [_{GC} să-**l**_i cunosc Ø_{Sb} [_{GN} **pe Ion**_i] în casa voastră]]]].
 b. [_{GN} **Pe Ion**_i] [_{GV} am avut Ø_{Sb} [_{GN} plăcerea [_{GC} să-**l** cunosc Ø_{Sb} **t_i**] în casa voastră]]]].
- (24) a. Nu [_{GV} cred Ø_{Sb} [_{GC} **că** mai este necesar [_{GC} **să** căutăm Ø_{Sb} [_{GN} **cărțile acelea**]_i]]]].
 b. [_{GN} **Cărțile acelea**]_i nu [_{GV} cred Ø_{Sb} [_{GC} **că** mai este necesar [_{GC} **să** **le**_i căutăm **t_i**] Ø_{Sb}.]]]]

În (23) și (24), deplasarea se face peste mai multe noduri. Cliticul are un rol foarte important în recuperarea constituentului deplasat. În (23) cliticul există în structura de bază, în (24) însă el se actualizează, intrând într-un lanț coreferențial cu GN deplasat și cu urma acestuia (*cărțile acelea*)_i, ... , *le*_i, ... *t_i*.